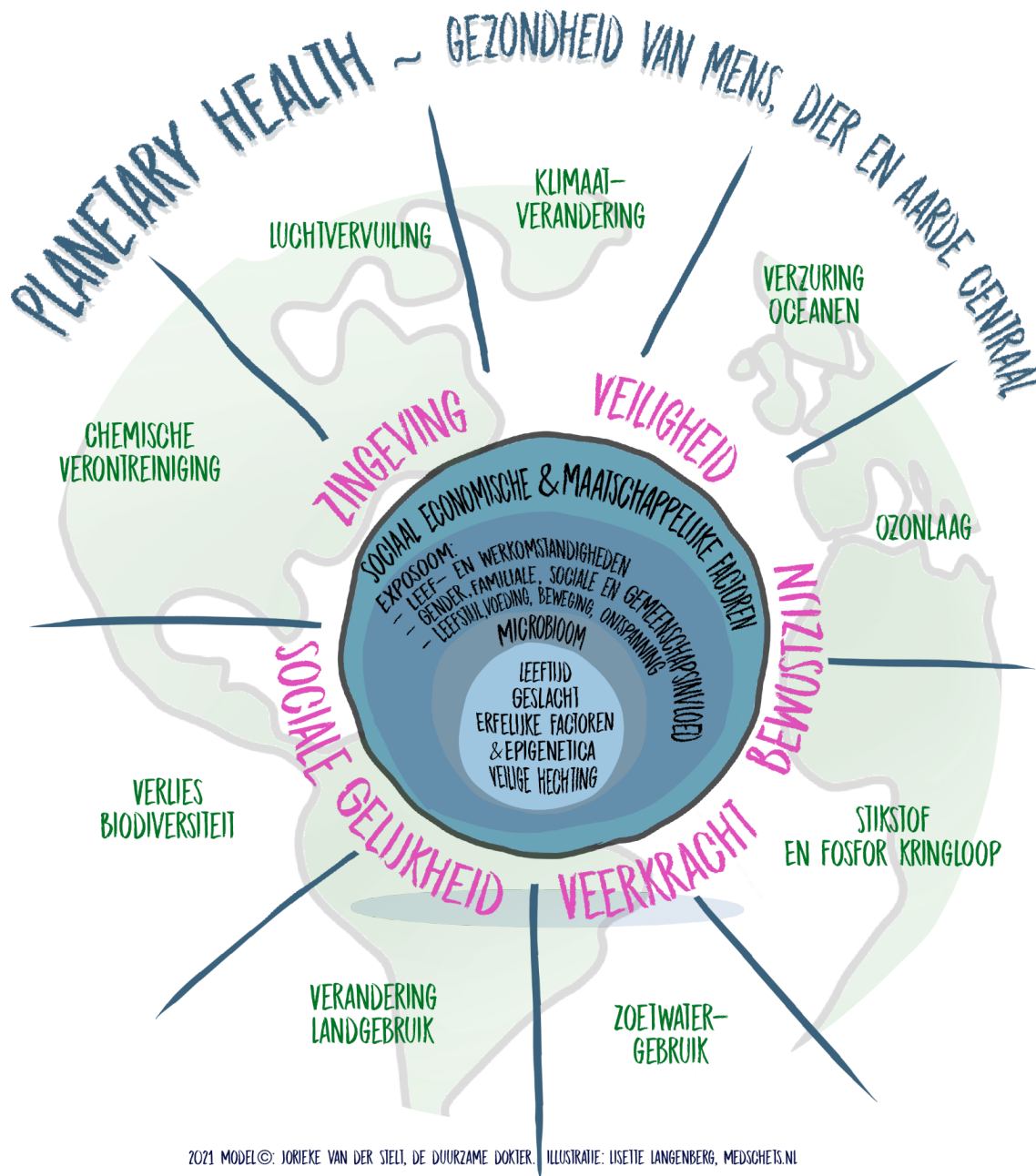

Code Rood: “Klimaatcrisis, milieuvervuiling, biodiversiteitsverlies en ongelijkheid grootste bedreiging voor de volksgezondheid”.
Samen aan de slag voor een veilige toekomst.

- deze brief dragen wij op aan alle (toekomstige) kinderen; voor een rechtvaardige, veilige en gezonde wereld -

Deze illustratie is mede gebaseerd op het Stockholm Resilience Centre' 'planetary boundaries' concept en het determinanten van gezondheid model van Dahlgren and Whitehead en beoogt een geïntegreerde visie op gezondheid en 'planetary health' binnen de medische en zorgopleidingen bespreekbaar te maken.

Bewindspersonen, t.a.v.:

- Rob Jetten, Minister voor Klimaat en Energie

CC:

- Mark Rutte, Minister-president, Minister van Algemene Zaken
- Ernst Kuipers, Minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS)
- Conny Helder, Minister voor Langdurige Zorg en Sport
- Robbert Dijkgraaf, Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW)
- Dennis Wiersma, Minister voor Primair en Voortgezet Onderwijs
- Micky Adriaansen, Minister van Economische Zaken en Klimaat (EZK)
- Henk Staghouwer, Minister van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV)
- Christianne van der Wal-Zeggelink, Minister voor Natuur en Stikstof
- Mark Harbers, Minister van Infrastructuur en Waterstaat (IenW)
- Wopke Hoekstra, Minister van Buitenlandse Zaken (BZ)
- Liesje Schreinemacher, Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking
- Karien van Gennip, Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
- Maarten van Ooijen, Staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
- Vivianne Heijnen, Staatssecretaris van Infrastructuur en Waterstaat

CC:

Eerste Kamer der Staten Generaal

Tweede Kamer der Staten Generaal t.a.v.

- Leden van de vaste Kamercommissie voor VWS
- Leden van de vaste Kamercommissie voor OCW
- Leden van de vaste Kamercommissie voor EZK
- Leden van de vaste Kamercommissie voor LNV
- Leden van de vaste Kamercommissie voor IenW
- Leden van de vaste Kamercommissie voor BZ

Postbus 20018

2500 EA DEN HAAG

31 januari 2022

Betreft: Code Rood: De relatie tussen klimaat, milieu, biodiversiteit, ongelijkheid en volksgezondheid ('planetary health') ruim ondervertegenwoordigd binnen het onderwijs, beleidsterreinen en de zorgsector en oproep tot actiever beleid.

Samenvatting:

Er bestaat een dringende urgentie en behoefte aan onderwijs over de integrale relatie tussen klimaatcrisis, milieuvervuiling, biodiversiteit, ongelijkheid én volksgezondheid. Dit onderwijs moet bekrachtigd en gefaciliteerd worden.

Planetaire gezondheid is een voorwaarde voor humane gezondheid. De blik op primaire preventie dient vergroot te worden; opdat de gezondheid van mensen en de aarde meegewogen wordt op alle beleidsgebieden ('climate & health in all policies').

Onze dringende oproep aan de ministeries van VWS, OCW, EZK, LNV, IenW en BZ is om:

1. Opdracht te geven tot het instellen van een onafhankelijk Planetary Health Expertpanel. Dit panel heeft een faciliterende rol met als doelstelling een snelle en structurele implementatie van onderwijs over planetary health, duurzaamheid en de relatie met (volks)gezondheid binnen het gehele onderwijs.
2. Oprichting van een Interdepartementale Taskforce van de gezamenlijke ministeries met als doelen 1) aandacht voor primaire preventie en gezondheid van de gehele en de toekomstige bevolking; 2) een snelle verduurzaming van de zorgsector. Immers, de meest duurzame zorg is de niet-geleverde zorg. Met de volgende actiepunten:
 - Stelt de gezondheid van de bevolking centraal, met de aandacht op primaire preventie op alle beleidsterreinen ('climate & health in all policies') en sociale gelijkheid
 - Neemt planetary health doeleinden mee in een toekomstige Nederlandse mondiale gezondheidsstrategie
 - Maakt duidelijk wat de opgave - in maat en getal - is voor de gezondheidszorg op het gebied van verduurzaming van de zorg
 - Wijst per subsector duidelijke verantwoordelijken aan voor het behalen van de doelen
 - Geeft prioriteit aan het opstellen van een opleidingsplan voor huidige werkzame zorgprofessionals gericht op kennis over planetary health en duurzaamheid in de zorg

Graag gaan wij met u in dialoog over uw taakstelling, opdat wij gezamenlijk een effectieve routekaart voor bovenstaande ambities kunnen creëren.

Geachte Minister Jetten, geachte Ministers en Staatssecretarissen van VWS, OCW, EZK, LNV, IenW en BZ,

Met deze brief, op initiatief van jonge zorgverleners, vertegenwoordigen wij vele hoogleraren en honderdduizenden mensen uit meer dan 75 organisaties van onder andere artsen, verpleegkundigen, docenten, wetenschappers, studenten, een zorgverzekeraar en banken. Wij maken ons grote zorgen over de veranderingen in het klimaat, onze natuurlijke leefomgeving en de gevolgen hiervan voor onze volksgezondheid en ons voortbestaan. Eerder schreef een aantal van ons een opinie-artikel en ging hierover met elkaar in gesprek. Graag willen wij u attenderen op een grote tekortkoming binnen medische, zorg én niet-medische opleidingen, kortom het gehele onderwijs (basisonderwijs, voortgezet onderwijs, MBO, HBO en WO). Het betreft een gebrek en onvervulde behoefte aan onderwijs over de wisselwerking tussen klimaat, de planetaire grenzen en gezondheid, samengevat in de term 'planetary health' (zie bijlagen 1 en 2).

In deze brief pleiten wij niet alleen voor de opname van planetary health en duurzaamheid binnen het gehele onderwijs, maar ook voor een snelle verduurzaming van de zorg en een 'climate & health in all policies' overheidsbeleid. Wij bieden u hieronder concrete aanbevelingen om dit te realiseren. Hierover gaan we graag met u in gesprek.

'De klimaatcrisis is de grootste bedreiging voor de volksgezondheid van deze eeuw.' Een duidelijke boodschap van de directeur van de Wereldgezondheidsorganisatie en de '**Code Rood**' oproep van het toonaangevende medische tijdschrift The Lancet. Voormalig minister van VWS, Hugo de Jonge, en arts en minister van VWS Ernst Kuipers deden recent overeenkomstige uitspraken. Zij omschreven de klimaatcrisis in het coalitieakkoord als dé uitdaging voor onze generatie. Meer dan 350 internationale gezondheidsorganisaties en 200 medische tijdschriften riepen recent wereldleiders op tot méér dan actie: "Wealthy nations must do much more, much faster". Kortom, de tijd dringt en de 'window of opportunity' wordt dagelijks kleiner bij uitblijven van snelle actie.

Klimaat, milieu, biodiversiteit, ongelijkheid en gezondheid zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Ons welzijn is afhankelijk van de gezondheid van het ecosysteem waar wij deel van uit maken. De Covid-19 'zoönose' pandemie is slechts één voorbeeld van deze verwevenheid. De huidige trend van de klimaatcrisis en milieuverontreiniging is verontrustend en leidt tot meer en andersoortige gezondheidsproblemen, die gezondheidsprofessionals nu vaak nog niet kunnen overzien (zie bijlage 2). Mede door de wereldwijde temperatuurstijging, biodiversiteitsverlies en milieuvervuiling zien wij een toename in vroegtijdige sterfte en ziektelast. Dit ten gevolge van een toename in infectieziekten, hittestress, mentale klachten, allergieën, longaandoeningen, hart- en vaatziekten, neurologische ziekten en introductie van 'tropische ziekten' in het Westen, met bijbehorende stijgende druk op de zorg en zorgkosten. De impact van de klimaatcrisis en milieuverontreiniging op gezondheid is het grootst bij de meest kwetsbaren; mensen die in armoede leven, mensen met een chronische aandoening, ouderen, zwangeren en pasgeborenen. Kwetsbaarheid begint al vóór de geboorte, zo meten we bij ongeborenen hoge blootstellingen aan schadelijke en hormoonverstorende chemicaliën, en heeft luchtvervuiling een negatief effect op hersenontwikkeling, geboortegewicht en zwangerschapsduur.

Een fundamentele duurzaamheidstransitie is noodzakelijk om de oorzaak van de huidige problemen het hoofd te kunnen bieden. Een drijfveer van de klimaatcrisis, ofwel gezondheids crisis, is een gedateerd economisch systeem gericht op oneindige groei. Een maatschappijbrede

materiële focus met als gevolgen overconsumptie, een 'wegwerpcultuur', sociale ongelijkheid, onvoldoende focus op de preventie van ziekte en niet dienende economische belangen op vele gebieden lijkt de norm (zie bijlage 3). Door dit extractieve systeem worden planetaire grenzen overschreden. Paradoxaal genoeg draagt de zorgsector zelf ook bij aan deze gezondheidscrisis door een substantiële CO₂ uitstoot en grote milieubelasting (zie bijlage I).

Zorgverleners hebben een maatschappelijke rol als gezondheidsbevorderaar. Zo beloven artsen in hun eed 'gezondheid te bevorderen en niet te schaden'. Voorwaarden om aan deze eed te kunnen voldoen zijn het hebben van voldoende kennis, vaardigheden en handelingsperspectieven over planetary health en het duurzaam uitoefenen van het zorgberoep. In de zorgopleidingen is dit onderwerp echter sterk onderbelicht, zie bijvoorbeeld het huidige Raamplan Artsopleiding. De volgende vragen komen niet tot nauwelijks aan bod: Wat is de CO₂-voetafdruk en milieubelasting van de zorgsector en hoe verlagen we die? Hoe gaan we om met gezondheidseffecten en toenemende gezondheidsproblemen van klimaat en milieu? Hoe kunnen zorgprofessionals kennis verwerven over planetary health? En hoe kunnen zorgprofessionals die verworven kennis over planetary health en preventie daadwerkelijk ten dienste laten komen van onze huidige maatschappij en de volgende generaties?

De rekening van eerder handelen confronteert ons nu met enorme uitdagingen. Gelukkig hebben effectieve maatregelen om de ergste gevolgen van de klimaatcrisis af te wenden ook grote 'health co-benefits'. In het huidige coalitieakkoord wordt al aandacht besteed aan de coronacrisis, klimaat, stikstof, milieukwaliteit en biodiversiteit. Het verleggen van de focus naar planetary health en handelingsmogelijkheden helpt bij een integrale aanpak van deze onderwerpen. Nelson Mandela zei: "*Education is the most powerful weapon to change the world.*" Mede daarom moet in het gehele onderwijs (basisonderwijs, voortgezet onderwijs, MBO, HBO en WO) zo snel mogelijk structureel lesmateriaal worden opgenomen over de relatie tussen de staat van onze planeet en de volksgezondheid. Aandacht voor natuurbeleving en het belang van behoud van natuur en gezondheid moet beginnen vanaf de jongste leeftijden. Ecologische integriteit, sociale rechtvaardigheid, minder energie en materiaalverbruik en welzijn zijn de nieuwe waarden die maken dat onze beslissingen toekomst hebben (zie: bijlage 5 & 6).

In reeds door ons gevoerde gesprekken met studenten, docenten, universiteiten, hogescholen, het ministerie van VWS en de kwartiermaker Duurzame Zorg wordt er met enthousiasme gereageerd op ons advies om planetary health structureel op te nemen in bijvoorbeeld de medische opleidingen. Ondanks een eerdere kamervraag 2 jaar geleden en de welwillendheid van betrokken partijen komt een snelle transitie onvoldoende van de grond. Er ontbreekt een gevoel van urgentie. Ook ontbreekt adequate kennis en kunde bij docenten en faculteiten om deze transitie te bewerkstelligen. Daarnaast worden er geen gekwalificeerde mensen aangesteld om planetary health succesvol te implementeren. Studenten voelden zich derhalve genooddaakt, naast hun opleiding en middenin een pandemie, om zelf planetary health onderwijs te schrijven en bepleiten. Ook wijzelf hebben eerder inhoudelijke aanbevelingen voor de medische curricula geschreven (zie bijlage 8). We zien voornamelijk losse initiatieven met gebrek aan transdisciplinariteit en coördinatie van bovenaf. De deskundigheid en mogelijkheden van ministeries zijn dan ook van groot belang om de structurele implementatie van planetary health onderwijs mogelijk te maken. Wij hebben de volgende aanbevelingen geformuleerd.

Oproep aan Minister Jetten en alle verantwoordelijke ministeries - VWS, OCW, EZK, LNV lenW én BZ:

Allereerst roepen wij op **om gezamenlijk opdracht te geven aan** de oprichting van een ***onafhankelijk* transdisciplinair Planetary Health Expertpanel** dat onder leiding staat van een *onafhankelijke duurzaamheidsexpert*. Hiermee wordt een brede samenwerking binnen het gehele onderwijs beoogd, tussen opleidings- en onderzoeksinstituten én de directe praktijk. Dit panel stelt de gezondheid van mens, dier en onze natuurlijke leefomgeving centraal. De samenstelling van het Expertpanel dient een veelheid aan invalshoeken te vertegenwoordigen; naast docenten, onderwijskundigen, transdisciplinaire wetenschappers (vanuit oa. gezondheids-, natuur-, gedrags-, sociale- en geesteswetenschappen) en *transitiekundigen*. Ook is de inbreng van jongeren, studenten en feedback uit 'de praktijk' essentieel. Het doel van dit Expertpanel is om **een structurele en alomvattende verankering van planetary health en duurzaamheid binnen het gehele onderwijs te faciliteren en te versnellen**, inclusief het daarbij behorende *framework* en *competenties*.

De centrale taken van het Planetary Health Expertpanel zijn:

1. Inspireren en verbinden van actoren van verschillende disciplines en instituten
2. Bevorderen van transdisciplinaire samenwerking, onder andere middels facilitering van onderwijsontwikkeling en het bieden van een digitaal platform voor het bundelen van transdisciplinaire planetary health kennis. Het doel is om decentraal en in co-creatie met jongeren, studenten, docenten, de praktijk en duurzaamheids-experts planetary health onderwijs vorm te geven. Hierbij is ondersteuning noodzakelijk van ontwerpers, kunstenaars, game-ontwikkelaars, dichters, schrijvers, filosofen en musici. Zij kunnen met de kracht van '*verbeelding*', *woord*, *geluid* en *spel* de (veelal abstracte) multidisciplinaire concepten en *handelingsperspectieven* integreren en overbrengen en tevens waardevolle perspectieven bieden tegen verlamdende '*klimaat angst*' en *solastalgie*.
3. Faciliteren van verdere kennisontwikkeling middels onderzoek, met de expliciete focus op *implementatie*onderzoek voor planetary health kennis in het onderwijs. Er moet worden gezocht naar onderwijskundige innovaties waarbij docenten én studenten gelijktijdig hun kennis en vaardigheden vergroten.

Ten tweede roepen wij de ministeries op tot het oprichten van een **Interdepartementale Taskforce (IT)**. Hiermee nemen de gezamenlijke ministeries verantwoordelijkheid voor:

1) **Primaire preventie en gezondheid van de gehele en de toekomstige bevolking**. Concreet gaat dit om:

- Het centraal stellen van de gezondheid van de bevolking in plaats van ziekte, waarbij *primaire* preventie op alle beleidsgebieden wordt ingevoerd (ofwel '*climate & health in all policies*'). Zie o.a. een recente *initiatiefnota* over een gezonde leefstijl. Vanuit het *voorzorgsprincipe* moet de keuze voor de meest veilige gezondheidsroute voor de lange termijn in alle beleidsgebieden leidend zijn. Neem volksgezondheidsdoelen óók mee in de klimaatstrategieën en vice versa, maar wees alert op *greenwashing*.
- Het in acht nemen van sociale rechtvaardigheid. De mensen die het minst aan deze klimaatcrisis hebben bijgedragen moeten helaas vaak de grootste gevolgen dragen. Zorg ervoor dat zij niet ook degenen zijn die het hardst getroffen worden door maatregelen die de ergste gevolgen van de klimaatcrisis moeten afwenden.

- Het publiekelijk uitspreken over het maatschappelijk belang en de noodzaak tot topprioritering van planetary health-onderwijs en daarmee formele bekrachtiging door de Ministers.
- Het includeren van planetary health in een toekomstige Nederlandse mondiale gezondheidsstrategie, welke de komende periode uitgewerkt wordt via interdepartementale samenwerking.

2) Een snelle verduurzaming van de zorgsector. Concreet gaat dit om:

- Het geven van een verplichtend karakter aan de Green Deal Duurzame Zorg, opdat duurzaamheid in de zorgsector daadwerkelijk gerealiseerd gaat worden;
- Het concreet maken van de opgave tot verduurzaming in de gezondheidszorg, in maat en getal;
- Het aanwijzen van duidelijke verantwoordelijken per subsector, om de doelen te behalen;
- Het geven van prioritering aan implementatie van planetary health, volksgezondheid en duurzaamheid binnen de zorg in alle zorgopleidingen, door het faciliteren van opleidingsplannen. Bestaande, professionele structuren zoals beroepsorganisaties kunnen zorgprofessionals snel trainen en van informatie voorzien;
- Het samenwerken met zorgverzekeraars, zorgverleners en het zorginstituut door regelmatige rapportage aan het IT, van waaruit het IT vervolgens kan handelen. Een evaluatieve cyclus, ook met het zorgveld, draagt ertoe bij dat snel bijgestuurd kan worden indien nodig. Hierdoor vindt implementatie plaats in voortdurende interactie en worden snelheid en draagvlak gecreëerd.

Het streven om preventie meer aandacht te geven zoals benoemd in het huidige coalitieakkoord wordt met bovenstaande maatregelen ondersteund. Dergelijke plannen kunnen uitsluitend worden uitgevoerd door middel van transdisciplinaire samenwerking. De verantwoordelijke ministeries kunnen hierbij het goede voorbeeld geven (zie bijlage 7). We hebben aanvullende oproepen aan het ministerie van VWS, OCW en EZK geformuleerd (zie bijlage I).

Kortom, werken aan een gezonde toekomst kan alleen plaatsvinden door te onderschrijven dat de belangrijkste determinanten van gezondheid buiten het zorgstelsel liggen. De belangrijkste opgave voor het Kabinet is te zorgen dat mensen niet ziek worden (preventie, '*health in all policies*') en mensen die ziek zijn te behandelen zónder het milieu, natuur en klimaat aan te tasten ('*climate in all health policies*'). Om dit te laten slagen zijn transformatieve en interministeriële coalities nodig, waarbij sociale rechtvaardigheid centraal wordt gesteld. Voortdurende samenwerking tussen alle ministeries en implementatie van klimaat en gezondheid als beleidsonderwerp op alle regeringsniveaus zijn hiervoor essentieel. Door de aarde te beschermen en te laten herstellen, beschermen we onze eigen gezondheid en onze toekomst.

Met onze kennis, ons netwerk en ons streven planetary health hoger op de agenda te zetten, ligt de kracht van de coalitie Zorg voor Klimaat, CO₂-assistent, De Duurzame Verpleegkundige & Med-Zero in het verbinden van verschillende partijen en het direct implementeren van initiatieven op de 'zorg-werkvloer'. Wij bieden onze hulp aan voor het gezamenlijk creëren van een effectieve routekaart om bovenstaande ambities te bereiken en gaan hierover graag in gesprek. Wij zien uw reactie graag tegemoet.

Namens alle ondertekenaars*,

Zorg voor Klimaat De CO₂-assistent De Duurzame Verpleegkundige Med-Zero

Directe initiatiefnemers:

Jorieke van der Stelt*	Huisarts & <u>Arts Internationale Gezondheidszorg en Tropengeneeskunde</u> (tropenarts)
Inge Schepens*	Arts Internationale Gezondheidszorg en Tropengeneeskunde i.o.
Annemarie Bergsma*	MSc, Docent Verpleegkunde, Tropisch landbouwkundige
Arte Groenewegen	5e Jaars geneeskundestudent Universiteit Utrecht
Jopke Janmaat	6e Jaars geneeskundestudent Universiteit Utrecht & masterstudent Global Health
Niels Jansen	Arts Internationale Gezondheidszorg en Tropengeneeskunde i.o. & PhD-student orthopedie
Winne van Woerden	MSc, Global Health Sciences
Myrthe Frissen	Arts Medische Milieukunde i.o.
Laura Warmerdam	Geneeskundestudent Universiteit Leiden
Li-Anne Douma	Arts en PhD-student Antoni van Leeuwenhoek
Marije Baan	Arts Internationale Gezondheidszorg en Tropengeneeskunde
Janet van Zwam	Longarts

***Zie bijlage 9 voor contactgegevens en uitleg over de achtergrond van bovenstaande initiatiefnemende organisaties**

Medeondertekenaars:

Op persoonlijke titel:

- **Prof. dr. Han van Krieken**, arts, rector magnificus Radboud Universiteit
- **Cathy van Beek**, kwartiermaker Duurzame Zorg, Leading Sustainable Health Care
- **Floortje Delsing**, radio- en televisiepresentatrice, programmamaakster, ondernemer, uitgever, schrijver
- **Dr. Peter J. Blankestijn**, nefroloog UMCU, voorzitter ePlanet, Europees consortium voor ontwikkeling van onderwijs over planetary health voor het medisch curriculum
- **Prof. dr. Erik J.A. Scherder**, hoogleraar neuropsychologie Vrije Universiteit Amsterdam & bewegingswetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen
- **Prof. Tobias F. Rinke de Wit**, hoogleraar Sustainable Healthcare Resource Poor Settings, Universiteit van Amsterdam
- **Wanda de Kanter**, longarts en activist tegen de tabaksindustrie
- **Prof. dr. Jan van der Greef**, emeritus hoogleraar Analytical Biosciences - Systems biology, Universiteit van Leiden
- **Prof. dr. Berent Prakken**, hoogleraar kinderimmunologie, vice-decaan en directeur onderwijscentrum UMC Utrecht

- **Prof. dr. Bas Bloem**, hoogleraar neurologische bewegingsstoornissen, hoofd Radboudumc Expertisecentrum voor Parkinson & Bewegingsstoornissen
- **Prof. dr. Schelto Kruijff**, oncologisch chirurg, columnist, lid green team UMCG
- **Antje Diertens**, ambassadeur gezonde leefstijl, voormalig Tweede Kamerlid
- **Dr. Remco van der Pas**, arts en onderzoeker internationaal gezondheidsbeleid, Instituut voor Tropische Geneeskunde Antwerpen
- **Prof. dr. Jaap Seidell**, hoogleraar voeding en gezondheid, Vrije Universiteit Amsterdam
- **Prof. dr. Jan Rotmans**, professor Transitiekunde en Duurzaamheid, Erasmus Universiteit
- **Prof. dr. Johan Mackenbach**, emeritus hoogleraar Maatschappelijke Gezondheidszorg, Erasmus MC
- **Prof. dr. Jet Bussemaker**, hoogleraar beleid, wetenschap en maatschappelijke impact, LUMC en Instituut Bestuurskunde, Universiteit Leiden
- **Prof. dr. Marcel Olde Rikkert**, hoogleraar geriatrie Radboudumc/Hoofddirecteur Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde
- **Dr. Machteld Huber**, arts, grondlegger Positieve Gezondheid
- **Prof. dr. Jacqueline Cramer**, hoogleraar duurzaam innoveren Universiteit Utrecht en strategisch adviseur bij het Utrecht Sustainability Institute
- **Prof. dr. Cornelis Boersma**, hoogleraar Duurzame Zorg & Innovatie, Gezondheidseconoom, voorzitter Sustainable Health Accelerator
- **Prof. dr. Liesbeth van Rossum**, hoogleraar obesitas en internist-endocrinoloog Erasmus MC en Voorzitter Partnerschap Overgewicht Nederland
- **Prof. dr. Pim van Assendelft**, hoogleraar preventie in de zorg, Radboudumc
- **Prof. dr. Nynke Scherpbier-de Haan**, hoogleraar Huisartsgeneeskunde, in het bijzonder interprofessionele en transmurale samenwerking, UMCG
- **Dr. Hans Ossebaard**, docent Duurzame Zorg en Gezondheid, VU Athena Instituut, adviseur Zorginstituut Nederland, lid Greener
- **Ines von Rosenstiel**, kinderarts en expert Integrative Medicine
- **Dr. Peter van den Hazel**, arts-medisch milieukundige, president International Society of Doctors for the Environment
- **Dr. Joost Vervoort**, hoofddocent duurzame toekomstverkenning en verbeelding, Copernicus Instituut voor duurzame ontwikkeling
- **Prof. Teun Bousema**, hoogleraar Epidemiologie van Tropische Infectieziekten, Radboudumc & London School of Hygiene and Tropical Medicine
- **Prof. dr. Marieke Adriaanse**, hoogleraar behavioral interventions in population health, Universiteit Leiden & LUMC
- **Prof. dr. Merel F.M. Langelaar**, hoogleraar policy and impact in veterinary medicine
- **Prof. dr. Fedde Scheele**, hoogleraar Health Systems Innovation and Education, VU, Amsterdam & gynaecoloog / decaan leerhuis OLVG, Amsterdam
- **Johan Vollenbroek**, chemicus, voorzitter MOB, een ngo dat zich inzet voor de verbetering van milieukwaliteit
- **Dr. Nicole Hunfeld**, projectleider duurzaamheid intensive care Erasmus MC, bestuurder KNMP, voorzitter landelijke commissie Groene IC
- **Jan Maarten van den Berg**, kwartiermaker toezicht duurzaamheid in de zorg, Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd, arts np
- **Marije Klomp**, programmadirecteur duurzaamheid Radboud Universiteit
- **Dr. Karin Rebel**, universitair Hoofddocent Milieunatuurwetenschappen en duurzaamheidsonderwijs, Copernicus Instituut voor Duurzame Ontwikkeling
- **Dr. Jolanda Maas**, universitair docent helende werking natuur, sectie klinische psychologie, Vrije Universiteit Amsterdam
- **Brigit van Soest-Segers**, programmamanager coalitie duurzame farmacie - apotheker
- **Dr. Rogier Hoenders**, psychiater, senior onderzoeker & leidinggevende Centrum Integratie Psychiatrie
- **Dr. Hugo Touw**, intensivist Radboudumc en voorzitter Duurzame Zorgprofessionals Netwerk Radboudumc.
- **Sjoerd Elferink**, oogarts met visie, landelijke projectgroep duurzame oogheelkunde, medisch adviseur duurzame zorg VGZ
- **Dr. Joyce Brown**, universitair docent global health / epidemiologie, UMC Utrecht
- **Dr. Godelieve van Heteren**, arts, senior consultant international health, governance, PBF
- **Dr. Reint Jan Renes**, lector Psychologie voor een duurzame stad, Hogeschool van Amsterdam

- **Bas van den Berg**, Duurzame docent van het Jaar - Hoger Onderwijs 2021, onderzoeker Regenerative Education & FRSA, Haagse Hogeschool
- **Bram Huisenboom Msc**, klimaat psycholoog bij De Klimaatpsycholoog
- **Dr. Laura de Graaff-Herder**, internist-endocrinoloog Erasmus MC, ontwikkelaar klimaat- en persoonlijke duurzaamheids app Your World
- **Wilma van Veen**, kinderarts fellow sociale pediatrie UMCG en Yorneo.
- **Ir. Leo van der Stelt**, werktuigbouwkundige; windenergie deskundige, bestuurslid Stichting Leven met de Aarde
- **Dr. Petra Verdonk**, universitair hoofddocent afdeling Ethiek, Recht en Humaniora, Amsterdam UMC-VU
- **Marcel Kerkhoven**, huisarts (MBA), mede initiatiefnemer Dit is goede zorg
- **Anne Roosendaal**, specialist ouderengeneeskunde, De Klimaat Dokter
- **Nynke Postma**, anesthesioloog-intensivist, mede initiatiefnemer 'Dit is goede zorg' en duurzame ziekenhuis commissie SKB Winterswijk
- **Dr. ir. Bram Zuur**, MDL-arts, initiatiefnemer petitie stoppen met schadelijke beleggingen zorg pensioen
- **Dr. Serge Zweers**, MDL-arts Maasstad ziekenhuis, pleitbezorger voor beleggingen in een gezonde toekomst
- **Gijs Diercks**, senior onderzoeker, DRIFT onderzoeksinstituut binnen het veld van duurzaamheidstransities
- **Iris Wichers**, huisarts, wetenschappelijk medewerker NHG, aandachtsgebied duurzame huisartsenzorg
- **Eva Visser**, promovenda duurzaamheid in de huisartsenopleiding, huisarts in opleiding
- **Evelyn Brakema**, huisarts in opleiding, onderzoeker duurzame zorg, LUMC
- **Else de Ridder**, oprichter MINT zorgadvies
- **Floris van den Berg**, huisarts, voedselbos Persingen
- **Margarita Tukker**, huisarts in opleiding, lid LOVAH werkgroep duurzaamheid, initiatiefnemer 'Vleesvrij Congres' ism de Klimaat Dokter
- **Merlijn Twaalfhoven**, componist, voormalig lector ArtEZ hogeschool voor de kunsten, lid Akademie voor Kunsten en Sociaal Creatieve Raad
- **Annie Hudepohl**, huisarts, supervisor, docent huisartsgeneeskunde-opleiding UMCG, pleitbezorger duurzaamheid
- **Saskia Kroes**, community Manager Nationale Zorgreserve, verpleegkundige
- **Frits Lakemeier**, Klimaatburgemeester Zwijndrecht
- **Louise Boelens**, arbeidspsycholoog, verbinder en transitiedenker binnen de Duurzame Doorbraak
- **Onno van Sandick**, duurzaamheidsstrateeg, lid netwerk milieuprofessionals (VVM) en Duurzame Doorbraak
- **Femke Slegers**, initiator Social Tipping Point Coalitie

Medeondertekenaars organisaties:

Medische beroepsverenigingen:

- Nederlandse Vereniging van Spoedeisende Hulp Artsen (NVSHA)
- Nederlandse Vereniging voor Medische Milieukunde (NVMM)
- Nederlandse Vereniging voor Tropische Geneeskunde en Internationale Gezondheidszorg (NVTG)
- Koepel Artsen Maatschappij + Gezondheid (KAMG)
- Landelijke Organisatie van Aspirant Huisartsen (LOVAH)
- De Jonge Arts Maatschappij + Gezondheid
- Favervuta - Faculteitsvereniging Verenigde Universiteiten Tandheelkunde Amsterdam

De Groene Zorg Alliantie (GZA) versnelt de verduurzaming van de zorg door te verbinden, opdat verschillende groene zorg initiatieven sneller kennis uitwisselen, elkaar inspireren, en één krachtige stem vormen waar nodig en bestaat onder andere uit:

- Zorg voor Klimaat
- De CO₂-assistent
- De Duurzame Verpleegkundige
- Med-zero
- Werkgroep Zorg 2025
- Milieuplatform Zorgsector
- Werkgroep duurzaamheid LOVAH
- De Klimaat Dokter
- Gynae Goes Green NVOG

- Green Labs
- De Geneeskundestudent
- GroenER; de Groene SEH
- Projectgroep Duurzame Oogheelkunde
- GREENER medisch onderwijs
- De Groene Uroloog
- Landelijk Netwerk de Groene OK
- De Jonge Klimaatbeweging
- KAN Party Maastricht
- Duurzame Huisarts
- Act4Health (IFMSA-NL)
- Extinction Rebellion Zorgprofessionals
- De Groene IC
- Coalitie Duurzame Farmacie
- Groene werkgroep De Jonge Dokter

Gezondheidszorg:

- Zorgverzekeraar Coöperatie VGZ, namens Marjo vissers (CEO) & Joanneke Goedings (Chief People and Sustainability)
- Rode Kruis Ziekenhuis
- Federatie voor Gezondheid
80+ organisaties. De Federatie voor Gezondheid is een publiek-privaat netwerk van bijna 80 organisaties, inclusief enkele beroepsverenigingen en opleidingsinstituten.
- International Network on Children's Health, Environment and Safety (INCHES).
NGO in official relations with WHO. INCHES is a global network of people and organizations interested in promoting the protection of children from environmental and safety hazards.
- Alles is Gezondheid / Institute for Positive Health (iPH)
- Vereniging Arts en Leefstijl
- Longkanker Nederland
- Nature for Health
- Huisartsenpraktijk Hilversum Oost, de eerste CO₂-neutrale huisartsenpraktijk van Nederland
- Valk & Meijer huisartsen gezondheidscentrum Cartesius
- De Groene Huisarts
- De Duurzame Dokter
- Green Care Academy
- Sustainables
- Werkgroep Duurzame Huisarts Utrecht Stad
- Green Team Ziekenhuisapotheek Amsterdam UMC
- Green Team OK, Rijnstate Ziekenhuis
- Green Team Vrouw & Baby, UMC Utrecht
- Emma Green Team
- Medisch Centrum Liebergen
- Nina Weiss, arts praktijk voor Leefstijlgeneeskunde
- Boogje Begeleiding
- De Klimaatpsycholoog
- Voedingconditie

Onderwijs & Wetenschap:

- DRIFT, Erasmus Universiteit Rotterdam
- Opleidingsinstituut Internationale Gezondheid en Tropengeneeskunde
- Kennis Connectors Global Health (KCGH)
- Lectoraat Energietransitie, Hogeschool Windesheim
- Lectoraat Circulair Business
- Lectoraat Psychologie voor een Duurzame Stad, Hogeschool van Amsterdam
- Lectoraat Geestelijke Gezondheidszorg, Hogeschool Leiden
- Kenniscentrum Mission Zero

- Coöperatie Leren voor Morgen
- Scientists4Future NL
- Rotterdamse Academie van Bouwkunst
- Jan van Eyck Academie
- Think Big Act Now
- Teachers for Climate
- Sustainability Games, Thijs Struijk
- Stichting Techno Trend
- IJsfontein

Economie:

- ABN AMRO - sector Healthcare
- Triodos Bank
- Wellbeing Economy Alliance Nederland
- MVO Nederland - netwerk zorg

Bouwsector:

- Dutch Green Building Council

Maatschappelijk:

- Milieudefensie
- Sociale Tipping Point Coalitie
- Mobilisation for the Environment (MOB)
- Plastic Soup Foundation
- Groen Pensioen
- Zero Waste Nederland
- The Turn Club
- Greendish
- Leiden European City of Science
- Youth For Climate NL
- Green Future Promoters
- Klimaatzuster
- Commons Network
- Stichting Leven met de Aarde
- Flying Elephants; Changing The Game of Change

Organisaties na 1-2-2022 aangemeld (nadat brief aan ministeries is aangeboden):

Persoonlijke titel:

- **Dr. Kim Poldner**, lector faculteit Business, Finance & Marketing Haagse Hogeschool & Circular Fashion Lab Universiteit van Wageningen

Gezondheidszorg:

- Huisartsenopleiding LUMC
- National eHealth Living Lab
- Nature for Health Foundation (NFH)
- Stichting Klimaatpsychologie
- CuraeVia
- Green Team Onderwijs UMC Utrecht
- GreenTeam OK OLVG
- Duurzame Huisartsen Utrecht Stad
- Huisartsenpraktijk de Ringvaart
- Astore
- Endometriose Stichting

- Business walk and talk
- Voedingsjungle
- GroenErwt-Transfarmacie
- Reiki Twente
- Mooie parels
- ZusterSaskia - Saskia Kroes
- StepBeck
- Boogje begeleiding

Onderwijs & Wetenschap:

- Nederlandse Academie voor Duurzaam Onderwijs (NADO)

Agrarische sector en natuur:

- Caring Farmers
- IVN Natuureducatie

Maatschappelijk

- Klimaatburgermeester van Zwijndrecht

Media:

- Wefilm

EINDE MEDE-ONDERTEKENAARS

Graag wijzen wij u ook op dit recente initiatief:

- Een gezamenlijke brief (dd 31-1-2022) van het Interfacultair Medisch Studentenoverleg (IMS), International Federation of Medical Students' Association (IFMSA-NL) en De Geneeskundestudent met de oproep; *'dringende noodzaak geneeskunde studenten te onderwijzen over klimaatverandering en gezondheid'*.

Graag wijzen wij u ook op vele uiteenlopende andere bestaande *samenwerkingsinitiatieven* maatschappijbreed;

- KNAW planetary health De Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) gaat inventariseren welke wetenschappelijke kennis er nodig is op het gebied van planetary health en welke prioriteiten voor kennisontwikkeling en de wetenschapsagenda er liggen voor Nederland.
- Het Groene Brein Met een netwerk van bijna 150 wetenschappers ondersteunt Het Groene Brein ondernemers die stappen willen zetten richting een nieuwe, duurzame economie.
- Netwerk van Milieuprofessionals (VVM) De VVM, hét kennis- en relatienetwerk voor milieuprofessionals, zet zich in voor de gehele beroepsgroep, met onder andere stimuleren van kennisontwikkeling, debat en het aangaan van intercollegiale contacten. De leden hebben een zeer uiteenlopende achtergrond van ingenieurs, chemici en natuurkundigen tot milieukundigen en van RO'ers, planologen en verkeerskundigen tot juristen, psychologen en communicatiedeskundigen. Zij zijn werkzaam in bedrijfsleven, overheid, wetenschap en maatschappelijke organisaties.
- De stichting Nederlandse Academie voor Duurzaam Onderwijs (NADO), is een non-profit organisatie op het gebied van duurzaamheidseducatie ten dienste van docenten in het basis- en voortgezet en het middelbaar beroepsonderwijs. Zij biedt online en offline educatieve programma's aan op het gebied van duurzaamheid zoals die in de zeventien Sustainable Development Goals (SDG's) van de Verenigde Naties verwoord zijn.
- Teachers for climate is een grassroots organisatie van docenten. Zij brengen duurzame docenten, schoolleiders, wetenschappers, leerlingen en aanbieders van lesmateriaal bij elkaar. Ontwikkelen trainingen, zetten in op een *whole school approach*, maken zich hard voor een duurzame belegging van onze pensioengelden, lobbyen voor facilitering van doorlopende duurzame onderwijsvernieuwing en brengen expertise in bij projecten van uiteenlopende organisaties op het gebied van onderwijs, jongeren, klimaat, biodiversiteit en duurzaamheid.

- Scientists4future is een spontane en zelfsturende alliantie van Nederlandse wetenschappers die de roep om klimaatactie ondersteunen. Zij achten het noodzakelijk een alliantie te vormen die niet uitsluitend bestaat uit specialisten in bv klimaat en ecologie. Wetenschappers uit alle disciplines zijn welkom om aan te sluiten. .
- DRIFT is een onderzoeksinstituut binnen het veld van duurzaamheidstransities. Zij ontwikkelen en delen transformatieve kennis die mensen, steden, sectoren en organisaties in staat stelt zich actief in te zetten voor transities.
- Het voormalige initiatief de TransitieMotor, een open beweging van mensen en organisaties in Nederland, die een duurzame samenleving stimuleren of zelfs al voorleven, op allerlei vlakken. Met als doelstelling dat in Nederland de 'wissel' wordt omgezet naar een ecologisch duurzame en sociaal rechtvaardige samenleving. Hieruit zijn De Duurzame Doorbraak en de Wellbeing Economy Alliance Nederland (WEAll) ontstaan.
- Duurzame Doorbraak is een groep van diverse maatschappelijke initiatieven die samen optrekken om de overgang naar een sociale, ecologisch verantwoorde en veilige samenleving te versnellen en nodigen andere organisaties uit om de krachten te bundelen.
- Wellbeing Economy Alliance Nederland (WEAll) Nederland is onderdeel van het wereldwijde WEAll Netwerk. Hun alliantie van organisaties en individuen beoogt de transitie van het bestaande economische systeem naar een systeem waarin welzijn van mens en planeet leidend zijn.
- De Social Tipping Point Coalitie met 500+ ondertekenaars onderbouwd dat de enige manier om de steeds snellere verandering van het klimaat voor te blijven is door in te zetten op steeds snellere veranderingen in de samenleving. Het gaat om het benutten van de zogeheten 'social' tipping points als versnelling van de oplossing. Zij doen met hun concrete aanbevelingen een dringend appel op het kabinet als laatste kans om Parijs doelen te kunnen behalen.

Bijlagen:

I. Bijlage voor VWS, OCW en EZK:

De zorgsector is verantwoordelijk voor maar liefst 7 procent van de totale CO₂-uitstoot in Nederland. Dit percentage is vergelijkbaar met de uitstoot van Tata Steel en de RWE-centrale in Eemshaven (grootste kolencentrale van Nederland) samen. Zo berekende de intensive care van het Erasmus MC dat één dag opname op de IC van één patiënt gelijkstaat aan de kap van 200 vierkante meter bos, 2.000 kilometer autorijden en verbruik van meer dan 15.000 liter water. Een doorsnee ziekenhuis produceert 430.000 kg afval per jaar. Naast dat de Nederlandse zorg een grote hoeveelheid afval produceert in binnen- en buitenland, verontreinigt het ook ons oppervlaktewater met grote hoeveelheden medicijnresten en röntgencontrastmiddelen.

De Nederlandse Federatie van Universitaire Medische Centra (NFU) is via het Raamplan Artsopleiding verantwoordelijk voor de inhoud van het geneeskunde curriculum. Graag verwijzen wij naar de Green Deal uit 2019 waarin van de NFU als uitgangspunt stelt dat het de verantwoordelijkheid is van een **medisch professional om de gevolgen van klimaat op gezondheid en ziekte duidelijk te maken aan de samenleving** evenals **het verduurzamen van de zorg zelf** (zie bijlage 4). Ook verpleegkundigen zien een duidelijke rol in de verduurzaming van de zorg. De International Council of Nurses noemt duurzaamheid en klimaatverandering een cruciaal thema voor curricula en in bijscholing voor verpleegkundigen. De Beroepsvereniging Verpleegkundigen en Verzorgenden Nederland (V&VN) heeft soortgelijke doelen opgesteld. Hoewel de uitgangspunten van de NFU en de V&VN helder zijn geformuleerd, ontbreekt vooralsnog een topprioritering van dit onderwerp binnen de curricula. Er mist dan ook een structurele vertaling naar de onderwijspraktijk gericht op *iedere student en zorgprofessional*.

Aanvullende oproep aan Prof. dr. Ernst Kuipers, Minister van VWS:

Aan u, Minister van VWS, vragen wij de structurele implementatie van planetary health onderwijs in zorgopleidingen te faciliteren en (publiekelijk) te prioriteren. In de huidige opleidingen krijgen toekomstige zorgprofessionals hier geen of slechts incidenteel onderwijs over. Dat is ruim onvoldoende. Kansen voor oplossingen blijven hierdoor onbenut.

Bij het verduurzamen van de zorg valt veel winst te behalen op het gebied van preventie. Immers, de meest duurzame en passende zorg is de zorg die niet geleverd hoeft te worden. Het gaat hierbij vooral om 'leefomgeving-geneeskunde', primaire preventie, 'climate & health in all policies' en om meer gebruik van systeemdenken en systeemmodellen ten aanzien van determinanten van gezondheid.

Adviezen aan het ministerie van VWS:

Gezien de hoge urgentie vragen wij u dringend om aan te sturen op het versnellen van de implementatie van planetary health onderwijs binnen de medische, zorg en paramedische opleidingen. Onze adviezen:

1. Neem onderwijs op als *vijfde* pijler in de huidige herziening van de Green Deal Duurzame Zorg voor Gezonde Toekomst.
2. Faciliteer en financier een platform gericht op zorgprofessionals, waarin informatie en uitwisseling van zowel projecten als onderwijs gericht op verduurzaming van de zorg mogelijk is.

Hierbinnen kunnen pilots en cursussen worden ontwikkeld, die bij kunnen dragen aan verdere ontwikkeling en inbedding in curricula.

3. Faciliteer docentprofessionalisering door middel van subsidies en de ontwikkeling van bijscholingscursussen. Verbind vaste scholingsuren aan fte.

4. Maak van het planetary health onderwijs een topprioriteit binnen de zorgsector. Formele bekrachtiging is daarbij nodig. Spreek u als ministerie publiekelijk en herhaaldelijk uit over het belang van onderwijs over de relatie tussen klimaat, milieu, biodiversiteitsverlies, planetaire grenzen en gezondheid. Zowel binnen als buiten de zorgsector.

5. Investeer in de onderzoeksagenda Klimaat en Gezondheid (ZonMw), met focus op *implementatie* onderzoek, versterk de kennisinfrastructuur en draag het RIVM op de meest urgente kennislacunes te dichten in samenwerking met landelijke en internationale partijen.

Tevens vragen wij aan te sturen op het versnellen van de verduurzaming van de zorg. Onze adviezen:

1. Maak duurzaamheid een integraal onderdeel van de weging van alle standaarden en richtlijnen en bij toelatingen tot het zorgpakket. Verzoek het Zorginstituut en de Nederlandse Zorgautoriteit om duurzaamheid als onderdeel van passende zorg op te nemen. Daardoor kan de milieu-impact van medische interventie onderdeel van het pakket beoordelingen worden en kunnen zorgaanbieders duurzaamheid in richtlijnen en zorgstandaarden opnemen. Op deze manier zorgen we dat duurzaamheid in de haarvaten van onze gezondheidszorg verankerd raakt. Denk ook aan minder zorgconsumptie, minder overbehandeling en minder overdiagnostiek. Solidariteit gaat verder dan samen geld 'in de pot stoppen', maar strekt zich ook uit tot volgende generaties. Preventie, leefstijl-, integrale- en geïntegreerde geneeskunde leveren meer gezondheidswinst op dan meer dure technologie en medicalisering - maar heeft nadrukkelijk geen waarde zonder de Interdepartementale Taskforce - '*climate & health in all policies*'. Duurzame zorg is per definitie doelmatig en houdbaar. Handel met de lange termijn voor ogen.

2. Verzoek de Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd toe te zien op de inbedding van duurzame zorg. Er zou bij IGJ gekeken kunnen worden of er vernieuwende en vastgelegde werkwijze opgenomen kan worden ten aanzien van indicatoren waarop zij vakgroepen toetsen. Dit kan in de halfjaarlijkse overleggen meegenomen worden tussen wetenschappelijke beroepsgroepen, FMS en IGJ.

3. Zorgverzekeraars hebben de rol van katalysator in ons stelsel. Ook zij zorgen continu voor vernieuwing op passende zorg en duurzame zorg. Denk hierbij aan de transitievraagstukken in de zorg (digitalisering, concentratie en spreiding, personeelsvraagstukken) die impact hebben op zorginfrastructuur en zorgvastgoed en hoe deze bijdraagt aan de verduurzaming van geleverde zorg en zorgvastgoed. Hoe vermijden we dat we ziekenhuislocaties verduurzamen die we op langer termijn niet nodig hebben? De samenwerking tussen zorgverzekeraars, zorgverleners, zorginstituut en FMS/IGJ in het zorgstelsel is essentieel om tot een inventarisatie te komen van knelpunten tot verduurzaming van de zorg in Nederland.

4. Een ander onderwerp dat opgenomen kan worden in de Green Deal is de inventarisatie van de knelpunten tot verduurzaming van zorg en zorgvastgoed, met puntsgewijs de elementen waar wet- en regelgeving niet aansluit op de duurzame en passende zorginitiatieven en aanpak. Ook dit kan door een samenwerking van zorgverzekeraars, zorgverleners, zorginstituut en FMS/IGJ worden gedaan en vervolgens per half jaar aangeboden worden aan de Tweede Kamer die hier vervolgens adequaat op kan sturen en acteren.

Aanvullende oproep aan Prof. dr. Robbert Dijkgraaf, Minister van OCW

Aan u, Minister van OCW, vragen wij bij te dragen aan snelle totstandkoming, verspreiding en implementatie van een uniform en objectief kader aangaande planetary health en duurzaamheid onderwijs, aangepast op ieder onderwijsniveau. En blijf u uitspreken om planetary health onderwijs als dé topprioriteit in al ons onderwijs aan te merken.

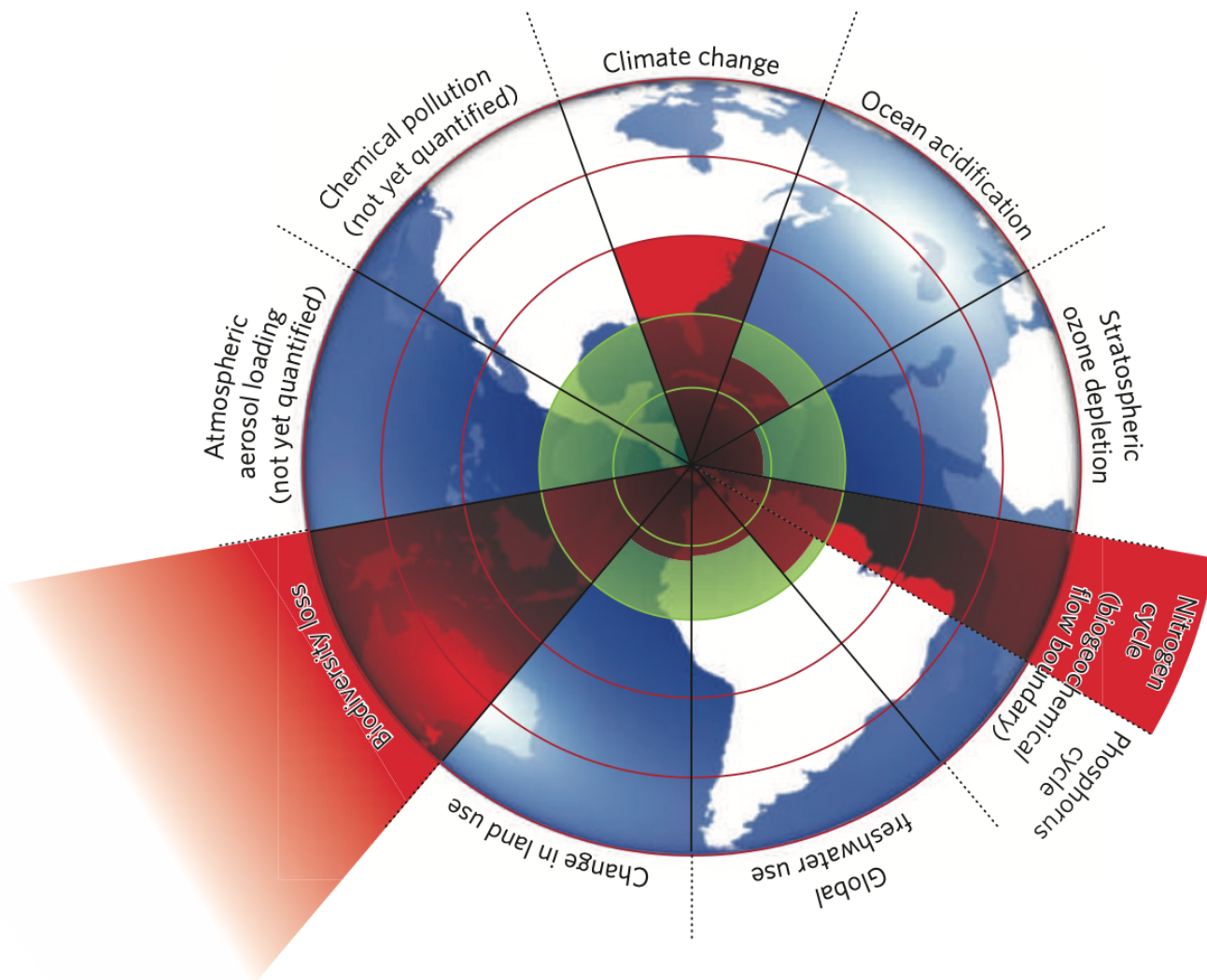
Aanvullende oproep aan het ministerie van EZK:

Het behalen van de Green Deal doelstellingen moet sneller en bindender. Hierbij zou een wettelijk verplichtend karakter gepast zijn wat ons betreft. In navolging op de werkwijze van het Verenigd Koninkrijk vragen wij u om ook de Nederlandse gezondheidszorg sector te verplichten zich te committeren aan de Green Deal. Om de Green Deal te behalen is tevens een versneld bijscholingsprogramma voor huidige zorgwerknemers nodig om kennis en oplossingen te creëren. Klimaat en Energie doelen kunnen niet gerealiseerd worden zonder onderwijs en zonder Green Deal-zorginfrastructuur.

Overige bijlagen:

1. **Figuur: Onze 9 kritische planetaire grenzen (binnenste groene vlak) en de huidige verregaande overschrijdingen van deze veilige grenzen (rode vlakken; buitensporige overconsumptie), zoals vastgesteld door het Stockholm Resilience Center. Deze 'crisis van overconsumptie', ook wel de klimaatcrisis, is de grootste bedreiging voor onze directe gezondheid en onze veiligheid in de nabije toekomst.**

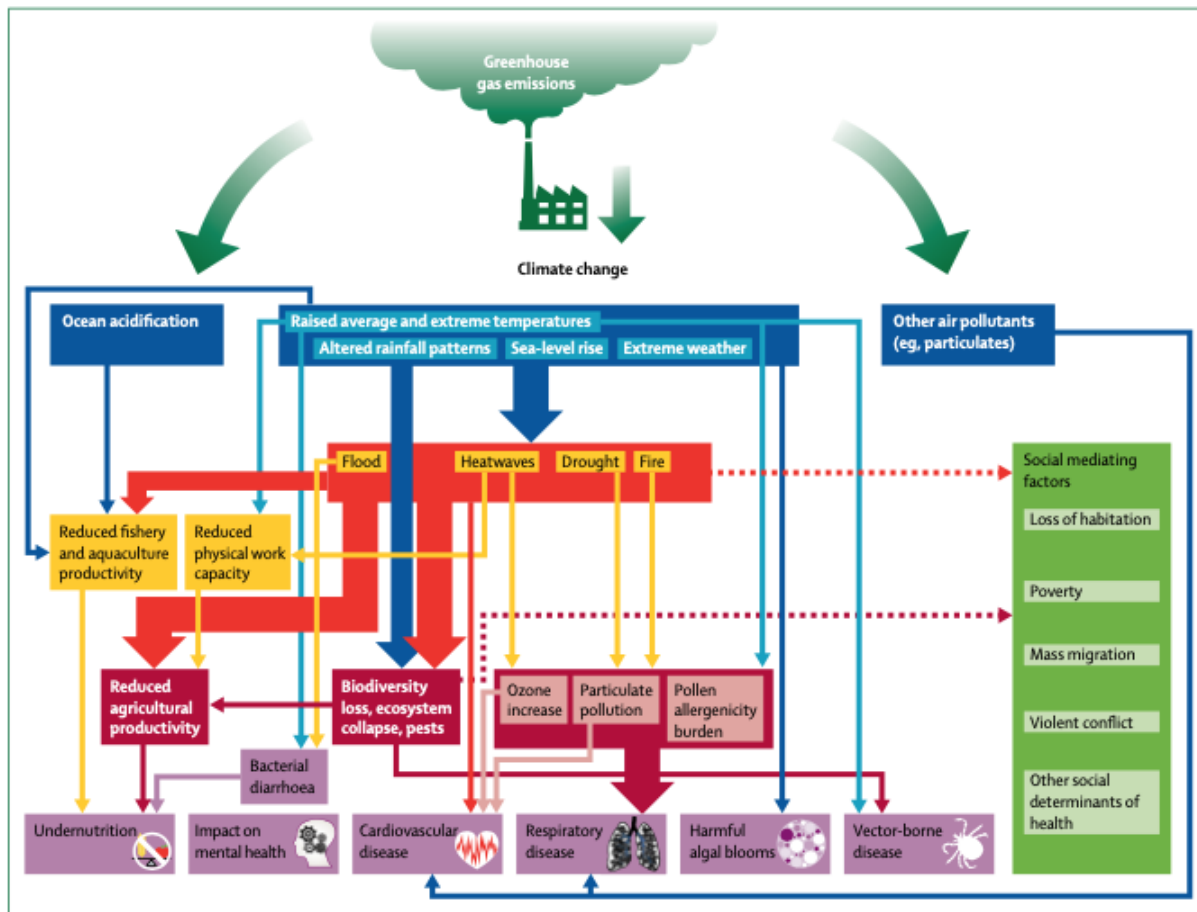
(Voor toegankelijke informatie over dit model verwijzen we naar de documentaire *Breaking Boundaries: The Science of Our Planet*).

2. Figuren ter illustratie van gevolgen van overschrijding van de planetaire grenzen; een bedreigde leefomgeving, toename van ziektes én sociale determinanten zoals armoede, conflicten en massa-migratie.

Figuur: Een bedreigde leefomgeving, via site Met Office. “Effects of Climate Change”

Figuur: Impact van klimaatverandering op gezondheid, via [site](#) Centers and Disease Control and Prevention, U.S. Department of Health & Human Services. “Climate effects on health”

Figuur: Pathways between climate change and human health, uit [Watts et al., 2018](#). The 2018 report of the Lancet Countdown on health and climate change: shaping the health of nations for centuries to come. The Lancet.

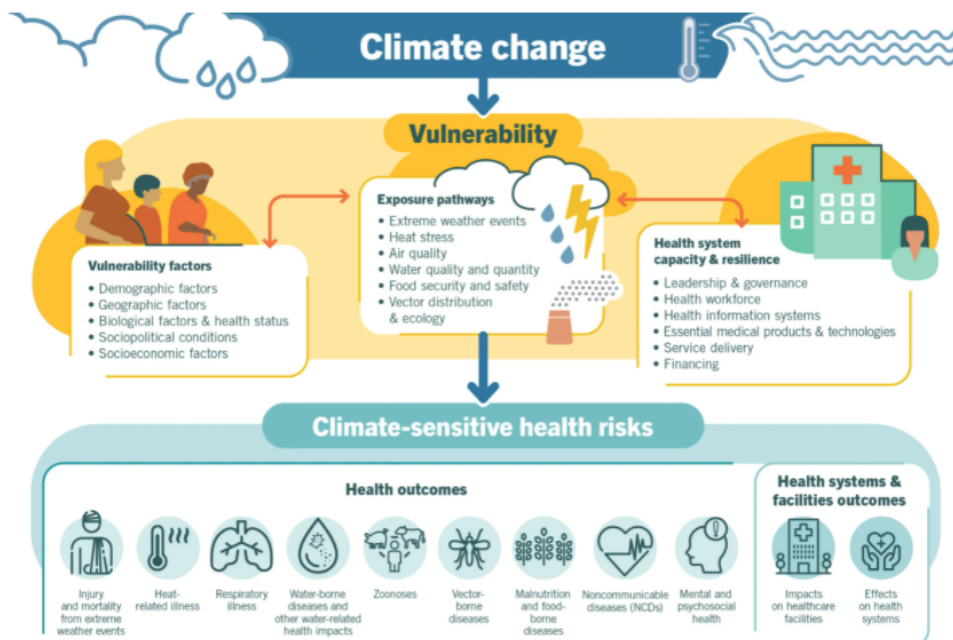
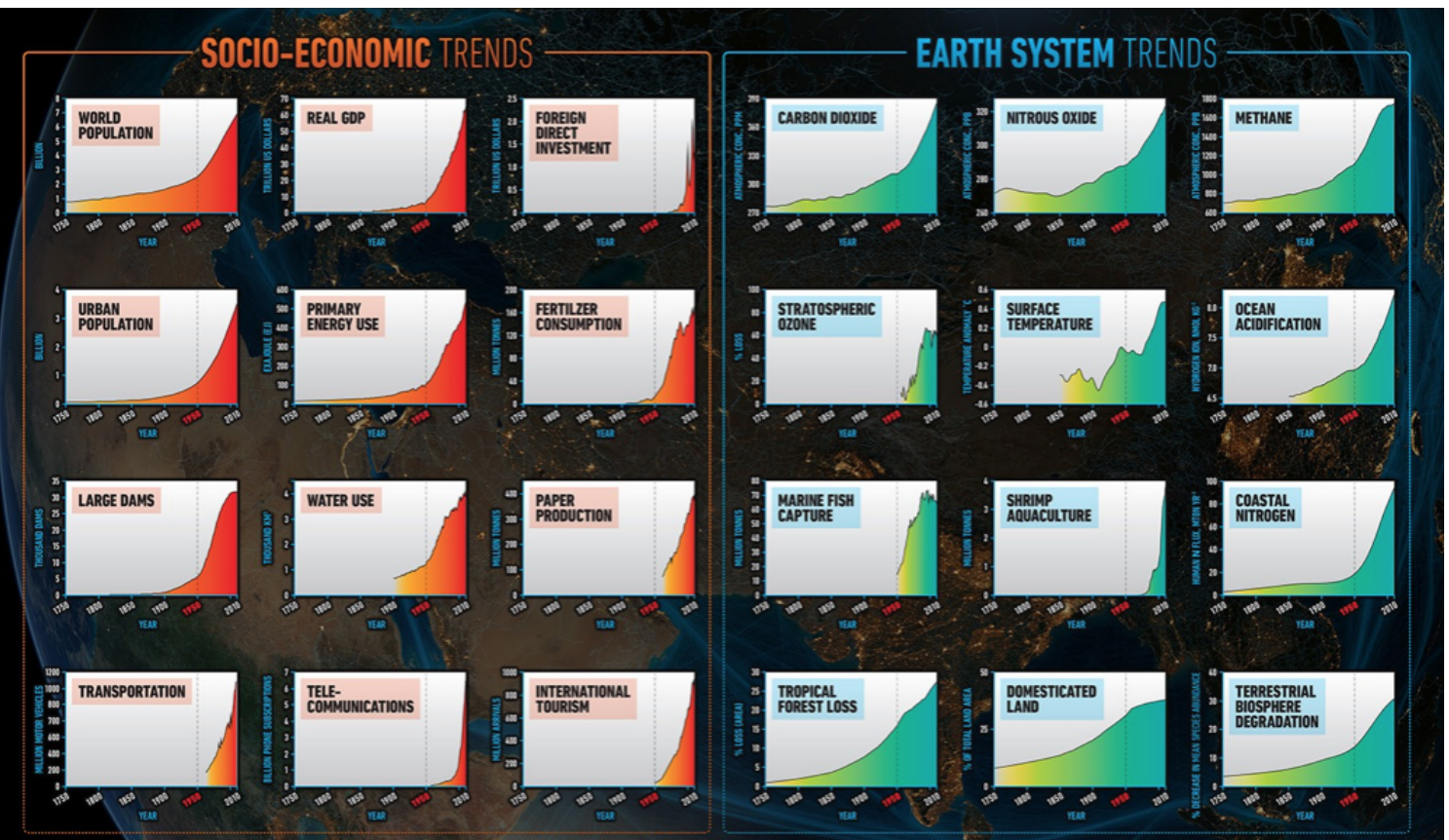

Figure: An overview of climate-sensitive health risks, their exposure pathways and vulnerability factors. Climate change impacts health both directly and indirectly, and is strongly mediated by environmental, social and public health determinants.

Figuur: [World Health Organisation](#) 'The biggest health threat facing humanity'

3. Figuur: De 'burden' van oneindige groei; socio-economische en planetaire trends.

W Steffan. 2015. The Trajectory of the Anthropocene: the great acceleration. (figuur van Andrew Haines). The Anthropocene Review.

4. Uitgangspunten, inzet en acties NFU (Green Deal Duurzame Zorg voor gezonde toekomst blz. 48):

- De UMC's zijn zeer belangrijke opleidings- en research instituten in de gezondheidszorg. Het is bij uitstek de rol van de medische professionals om de gevolgen van de veranderende omgeving op de gezondheid/ziekte duidelijk te maken aan de samenleving. De UMC's zien daarom een specifieke verantwoordelijkheid.
- De UMC's zullen initiatieven initiëren/stimuleren/steunen die leiden tot verduurzaming van zorgprocessen (zorginnovatie) en tot kennisontwikkeling op dit gebied (onderzoek). De UMC's zullen in hun onderwijsprogramma's gericht op zorgverleners van vandaag en morgen naast de behandeling van ziekten ook nadrukkelijker het behoud van gezondheid opnemen, terwijl tevens aandacht wordt gegeven aan de vraag hoe deze zorg op een duurzame en toekomstbestendige wijze gegeven zal moeten worden.
- Gezien bovenstaande, zullen zorgprofessionals een belangrijker en meer zichtbare rol moeten gaan spelen in het realiseren van het doel van de Green Deal.

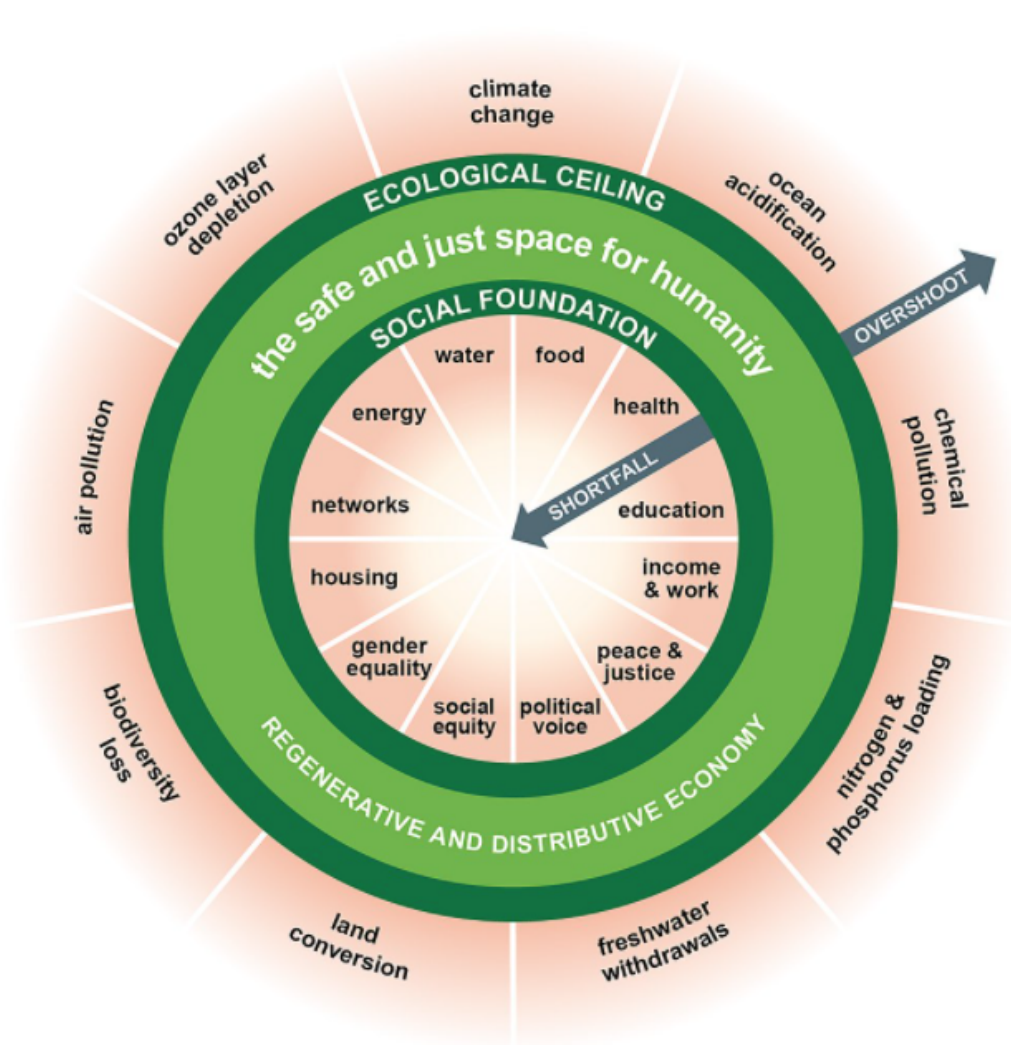
Uitgangspunten, inzet en acties V&VN (Green Deal duurzame zorg voor gezonde toekomst blz. 9)

Artikel 7: Inzet en acties V&VN

- V&VN ondersteunt het doel van de Green Deal. Verpleegkundigen en verzorgenden kunnen een bijdrage leveren aan het duurzaam gebruik van middelen, het tegengaan van verspilling en het op duurzame wijze inrichten van de omgeving waarin de zorg wordt verleend.
- V&VN roept haar leden op om op duurzame wijze zorg te verlenen, met als resultaat: betere gezondheidssuitkomsten en lagere kosten. Vanuit het oogpunt van preventie kunnen verpleegkundigen en verzorgenden bijdragen aan bewustwording bij patiënten en cliënten (maar ook burgers in bredere zin) van de invloed van klimaatverandering op gezondheid.
- V&VN zal de beroepsopleidingen in de zorg benaderen om in hun programma's expliciet aandacht te besteden aan en de bijdrage die verpleegkundigen en verzorgenden kunnen leveren aan de doelen van de Green Deal. V&VN ziet al

goede aanzetten in instellingen die bijdragen aan de gestelde doelen. V&VN wil nader onderzoeken op welke wijze zij het beste kan bijdragen aan verdere opvolging hiervan en het onderling uitwisselen van 'goede voorbeelden' als inspiratie voor de beroepsgroep.

5. Definitie 'duurzaamheid'; Ontwikkeling die aansluit op de behoeften van het heden - zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hún eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen (Verenigde Naties Brundtland commissie, 1987).
6. 'A safe and just space for humanity'. Figuur: De donut economie, uit K. Raworth, 2017. A Doughnut for the Anthropocene: humanity's compass in the 21st century. Lancet Planetary Health

7. Figuur: “The health argument for climate action”, World Health Organisation, 2021.

“10 recommendations in the COP26 Special Report on Climate Change and Health propose a set of priority actions from the global health community to governments and policy makers, calling on them to act with urgency on the current climate and health crises.”

Recommendations on climate change and health:

1

Commit to a healthy recovery.

Commit to a healthy, green, and just recovery from COVID-19.

2

Our health is not negotiable.

Place health and social justice at the heart of the UN climate talks.

3

Harness the health benefits of climate action.

Prioritise those climate interventions with the largest health-, social- and economic gains.

4

Build health resilience to climate risks.

Build climate-resilient and environmentally sustainable health systems and facilities, and support health adaptation and resilience across sectors.

5

Create energy systems that protect and improve climate and health.

Guide a just and inclusive transition to renewable energy to save lives from air pollution, particularly from coal combustion. End energy poverty in households and health care facilities.

6

Reimagine urban environments, transport, and mobility.

Promote sustainable, healthy urban design and transport systems, with improved land-use, access to green and blue public space, and priority for walking, cycling and public transport.

7

Protect and restore nature as the foundation of our health.

Protect and restore natural systems, the foundations for healthy lives, sustainable food systems and livelihoods.

8

Promote healthy, sustainable, and resilient food systems.

Promote sustainable and resilient food production and more affordable, nutritious diets that deliver on both climate and health outcomes.

9

Finance a healthier, fairer, and greener future to save lives.

Transition towards a wellbeing economy.

10

Listen to the health community and prescribe urgent climate action.

Mobilise and support the health community on climate action.

8. Aanbevelingen voor de medische en zorgcurricula (met aandacht voor The Association for Medical Education in Europe Consensus Statement planetary health and education for sustainable healthcare, 2021)

- Het streven naar duurzaam-medisch handelen. **Duurzaamheid - ofwel 'planetary health'- hoort een centrale plaats te krijgen in de haarvaten van ons medisch onderwijs én onderzoek.** Niet alleen als 'studieobject' maar bovenal als belangrijkste oriënterende waarde. Duurzaamheid en preventie zijn immers de waarden die maken dat onze beslissingen toekomst hebben en bieden een perspectief op de houdbaarheid van betaalbare zorg.
- De geneeskunde is in toenemende mate een interdisciplinaire wetenschap geworden. De gezamenlijke inspanningen van meerdere disciplines die lokaal, nationaal en wereldwijd werken om een optimale gezondheid voor mensen, dieren en onze omgeving te bereiken behoort uitdrukkelijk tot het domein van de geneeskunde. Het is belangrijk ons te realiseren dat ziekte en gezondheid een relatie heeft met vrijwel alle van de overige 16 Sustainable Development Goals van de Verenigde Naties.
- Onze gezondheid is inherent verbonden met onze, lokale en mondiale, leefomgeving. Helaas wordt deze verwevenheid en bovenal de grenzen van de planeet vaak niet onderkend in de huidige medische wereld. Ons dringende advies is dan ook om de allereerste lessen van onze medische vervolgopleiding te laten gaan over onze fysieke planetaire grenzen, de 'donut economy', inclusief het belang van sociale gelijkheid voor gezondheidswinst. Vanuit deze basis kan verdere kennis opgebouwd worden in de resterende opleidingsjaren.
- Naast het bestuderen van gezondheid en de gezondheidszorg op micro-niveau, dient elke zorgprofessional gedurende de opleiding te leren kijken op meso- en macroniveau. Hierbij staan sociale en omgevingsafhankelijke determinanten van gezondheid centraal. Na het leggen van deze basis moet expertise ontwikkeld worden om deze kennis om te zetten naar de praktijk. Het is dan ook van belang dat zorgprofessionals niet alleen binnen de spreekkamer, maar ook daarbuiten leren te pleiten voor bevorderen van gezondheid, optimale preventieve maatregelen en duurzaamheid op maatschappelijk en politiek niveau.
- Duurzaamheidsdoelen zijn niet vrijblijvend voor de zorg. Alleen met volledige inzet, systeemdenken, samenwerking en duidelijke afspraken op lokaal en overheidsniveau kunnen wij bijdragen aan de kennis over en gezondheid van onze gemeenschap, nu én in de toekomst. De uitwerking van 'wicked problems' binnen de competentie 'Maatschappelijk Handelen' heeft hierin een prominente leidende rol.
- Planetary health onderwijs dient structureel aan elke student onderwezen te worden met aandacht voor het ontwikkelen van kennis, vaardigheden, waaronder continue reflectie (met niet alleen aandacht binnen de opleidingen, maar ook binnen de 'werkcultuur' van de praktijk, ook wel het 'hidden curriculum' genoemd).
- Het onderwijs dient minder ziekte-georiënteerd ('pathogenese') ingestoken te worden en meer gericht te zijn op 'preservatie van gezondheid' ('salutogenese') en veerkracht. Studenten dienen gespreksmodellen, zoals Mijn Positieve Gezondheid en het Leefstijlroer aangereikt te krijgen, met systeemdenken als basis. De aanloop naar en het voorkomen en omkeren van ziekte moet dan ook een belangrijk uitgangspunt zijn. Met name het exposoom, 'leefomgeving geneeskunde', leefstijl-, integrale- en geïntegreerde geneeskunde, aandacht voor het belang van voeding en het microbiom als cruciale schakel tussen een gezonde 'buiten- en binnenwereld', Positieve Gezondheid, de eerste 1000 dagen en aandacht voor de effecten van trauma & Adverse Childhood Experiences (ACEs) zijn thema's die extra aandacht verdienen. Tevens dient het niet-behandelen als een legitieme keuze-optie te moeten worden aangereikt; de meest duurzame zorg is de niet-geleverde zorg.
- Als laatste zijn wij als artsen, verpleegkundigen en verzorgenden als '*most trusted professionals*' een groot rolmodel; wij zijn belangenbehartiger van gezondheid en staan met onze beroepen al jaren op plaats 1 en 2 van meest betrouwbare beroepen-index. Ook zijn wij de ogen en oren van de maatschappij; benut daarom dit potentieel door in de opleidingen docenten, studenten en jonge klaren uit te dagen buiten de muren van de (dure) 2e lijn te leren denken en doen. Actieve betrokkenheid van deze groep mensen bij maatschappelijke beslissingen lijkt derhalve passend, als het gaat om preventie en duurzaamheid, klimaat en milieu en sociale (on)gelijkheid, gezien de directe relatie met gezondheid. Leer hen vaardigheden voor belangenbehartiging, effectief samenwerken met andere stakeholders en zo de grootste belangenbehartiger voor gezondheid (in plaats van ziekte) te worden. Mackenbach (voorzitter KNAW-adviescommissie Planetary Health, emeritus hoogleraar maatschappelijke gezondheidszorg) schreef niet voor niets eerder al: 'Politiek is niets anders dan geneeskunde op grote schaal'.

9. Contactgegevens en uitleg over de initiatiefnemers van deze brief

Contactgegevens:

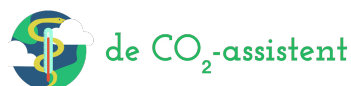
- zorgvoorklimaat.onderwijs@gmail.com

Contactpersonen:

- Jorieke van der Stelt; jorieke@deduurzamedokter.nl, 06-18518069.
- Inge Schepens; schepensinge@hotmail.com, 06-23135444
- Annemarie Bergsma; deduurzameverpleegkundige@gmail.com, 06-28374654

Zorg voor Klimaat is een landelijke netwerk van zorgverleners, dat zich inzet om de transitie naar een duurzame gezondheidszorg te versnellen. Via ons netwerkplatform op onze website kunnen 'zorgprofessionals met een duurzame missie' met elkaar in contact komen en kennis uitwisselen. Tevens organiseert Zorg voor Klimaat zelf webinars en is zij betrokken bij het pleidooi voor meer klimaatonderwijs binnen de medische opleidingen. Middels opiniestukken, petitie, aanbevelingsbrieven en gesprekken met velerlei stakeholders neemt de organisatie een duidelijk standpunt in binnen het maatschappelijke klimaat- en zorgdebat en probeert zij kennis en bewustzijn ten aanzien van dit onderwerp te vergroten. www.zorgvoorklimaat.nl

De CO₂-assistent is een netwerk van geneeskundestudenten, werkzaam in Utrecht, Amsterdam en Groningen, dat zich inzet voor een structurele implementatie van duurzaamheid en de samenwerking tussen de klimaatcrisis en gezondheid ('planetary health') in het zorg onderwijs. www.co2assistent.nl

De Duurzame Verpleegkundige is een landelijk actie-netwerk, bestaande uit betrokken (gepensioneerd) verpleegkundigen, opleiders, docenten en studenten. Doelstelling is dat elke verpleegkundige zich bewust is van het effect van klimaatverandering en natuur op gezondheid en het belang ziet van duurzaam werken in de zorg, en hiertoe de benodigde kennis en vaardigheden verkrijgt. Om dit te bereiken delen we ervaringen en (genereren we) evidence based kennis, en werken we (inter)nationaal samen, binnen en buiten het onderwijs. De drie speerpunten zijn: planetary health, duurzaam werken en natuur als verpleegkundige interventie. www.deduurzameverpleegkundige.nl

MED-ZERO is een collectief van vele landelijke medische (studenten) commissies die zich inzetten voor 'bottom up' georganiseerd duurzaam zorgonderwijs. www.med-zero.nl